

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KƏND TƏSƏRRÜFATI
NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT AQRAR UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

AQŞİN VÜQAR OĞLU ƏLİYEV

**ÜMUMDÜNYA TİCARƏT TƏŞKİLATININ
AZƏRBAYCANIN KƏND TƏSƏRRÜFATININ İQTİSADI
İNKİŞAFINA TƏSİRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

(aqrar sahənin materiallarına əsasən)

5312.01 – “Sahə iqtisadiyyatı”

**İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

GƏNCƏ - 2015

Dissertasiya işi Odlar Yurdu Universitetinin “Biznes, iqtisadiyyat və menecment” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad üzrə elmlər doktoru, professor
Rəsul Ənvər oğlu Balayev

Rəsmi opponentlər: iqtisad üzrə elmlər doktoru, professor
Gəncəli Əziz oğlu Gənciyev

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Leyla Qabil qızı Xasiyeva

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye
Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu

Müdafiə “_30_” “_01_” 2016-cı il saat_____da Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD.04.013 birləşdirilmiş dissertasiya şurasının iclasında aşağıdakı ünvanda olacaqdır.

Ünvan: Az 2000, Gəncə, A.İsgəndərov küçəsi, 64, 2-ci mərtəbə.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “_____” _____ 2015-ci ildə göndərilmişdir.

**FD.04.013 birləşdirilmiş dissertasiya
şurasının elmi katibi, i.f.d., dosent:**

V.T.Əhmədov

DİSSERTASIYA İŞİNİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Beynəlxalq qloballaşma və regionlaşma prosesində müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının daha geniş təmsil olunması müasir dünya sisteminin tələbidir. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra özünün mövcud potensialından istifadə edərək tez bir zamanda dünya ölkələrinin iqtisadi birliyində və beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarda əhəmiyyətli mövqeyə malik oldu. Azərbaycan gələcək dövr üçün özünün sosial-iqtisadi inkişafında taktiki və strateji məqsədlərini müəyyən edərək dünya ölkələri ilə balanslaşdırılmış iqtisadi inteqrasiya münasibətlərini formalaşdırmaq marağında olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev cənabları ölkənin gələcək iqtisadi inkişaf taleyini və milli iqtisadi maraqlarını daim üstün tutaraq qeyd etmişdir ki, “Azərbaycan o ölkələrdəndir ki, bütün beynəlxalq məsələlərlə bağlı öz mövqeyi var. Bizim mövqeyimiz ədalətli mövqedir”.

Bu strateji göstəriş bir daha Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqəsinə, o cümlədən Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv kimi qəbul olunmasını zəruri edir. Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olmasını şərtləndirən arqumentlər bunlardır:

- dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etmək imkanının daha da genişlənməsi;
- ölkənin milli iqtisadi maraqlarının beynəlxalq bazar səviyyəsində reallaşması;
- ölkənin milli iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması;
- Azərbaycanın milli bazarı ilə beynəlxalq bazarın qarşılıqlı surətdə əlaqələndirilməsi;
- əmtəə və xidmətlərin beynəlxalq səviyyədə sərbəst hərəkətinə zəmin yaranması və gömrük prosedurasının tənzimlənməsi;
- beynəlxalq miqyasda Azad ticarət zonası çərçivəsində əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;
- ÜTT - yə üzv olan çoxsaylı ölkələrlə ticarət iqtisadi əlaqələrin daha da genişləndirilməsi;
- ÜTT çərçivəsində xarici investisiya imkanlarının milli iqtisadi maraqlara uyğun reallaşdırılması.

Son dövrdə dünyada baş verən qlobal iqtisadi proseslər Azərbaycanın iqtisadi inkişafına da bilavasitə təsir etmişdir. Belə ki, ölkənin valyuta daxilolmalarının azalması və tədiyyə balansının müsbət saldosunun daralması, Azərbaycan mənzəli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin aşağı düşməsi müşahidə olunur. Bunlarla yanaşı ölkənin iqtisadi regionlarında

geosiyasi gərginliyin artması, sahibkarların iqtisadi fəallığının səngiməsi və maliyyə-bank sektorunun dayanıqlığının zəifləməsi ölkənin ÜTT-yə daxil olmasını bir daha zəruri edir.

Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması ölkənin iqtisadi siyasətinin ana xəttini təşkil edir. Belə ki, ÜTT özündə dünyanın 162 ölkəsini birləşdirməklə dünya ticarətinin 90%-dən çoxunu tənzimləyir. Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasının bu Beynəlxalq Təşkilata üzv olması üzrə olan danışıqlar prosesi aktivləşməyə başlamış və bu danışıqlara bir sıra Nazirliklər və idarələr, eyni zamanda dövlət hakimiyyətinin regional strukturları cəlb olunmuşdur.

Dissertasiya işində Azərbaycanda ÜTT-nin kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi və onun səmərəlilik göstəricilərinin müəyyən edilməsinə dair bir sıra təklif və tövsiyələrin irəli sürülməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, ÜTT-nin dünya ölkələrinin inkişafındakı rolunu, tarixi təcrübəsini və strateji imkanlarını nəzərə alaraq aparılan tədqiqatda həmin istiqamətə daha çox üstünlük verilmişdir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı iqtisadiyyatın aparıcı, fundamental sahəsidir və burada təbii-iqlim şəraiti, torpaqla bağlı ciddi problemlər mövcuddur. Bu baxımdan tədqiqat prosesində ÜTT-nin səmərəli təklif və tövsiyələrindən, investisiya qoyuluşlarından və beynəlxalq layihə imkanlarından bəhrələnmək məqsədinə daha çox üstünlük verilmişdir. Gələcək dövrdə ÜTT-nin Azərbaycanın kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafı üçün irəli sürdüyü təklif və tövsiyələrdən istifadə olunması olduqca zəruridir.

2015-ci ildə Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 7,3% artmışdır. Xüsusilə, bu il kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm irəliləyiş baş vermişdir. Kənd təsərrüfatının mühüm sahəsi olan taxılçılıqda məhsuldarlıq təxminən 20% artmışdır. Belə ki, əvvəllər hər hektardan 22 sentner taxıl məhsulu götürülmüşdürsə, bu il həmin məhsul 30 sentnerə çatdırılmışdır. Gələcəkdə ÜTT-nin səmərəli təklif və tövsiyələri, investisiya imkanları əsasında mövcud torpaq fondundan maksimum dərəcədə istifadə olunması nəzərdə tutulur.

Azərbaycanın ÜTT-na daxil olması, yerli kənd təsərrüfatı istehsalçılara dövlət dəstəyi məsələlərinə yenidən baxılmasını bu təşkilatın norma və qaydaları prizmasından daha da aktual edir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti üzrə öhdəlikləri formalaşdıran zaman yerli aqrar sahənin perspektivi imkanları ilə yanaşı, əsas ticarət tərəfdaşları ilə bərabər rəqabət şərtləri də nəzərə alınmalıdır. Yuxarıda qeyd olunan arqumentlər bir daha dissertasiya işinin mövzusunun və aparılan tədqiqatın aktuallığını şərtləndirir.

Problemin öyrənilmə vəziyyəti. ÜTT-nin kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafına təsirinə dair Azərbaycanın bir sıra görkəmli və tanınmış alimləri tərəfindən kənd təsərrüfatı istehsalının ümumi inkişaf istiqamətlərinə dair mühüm tədqiqatlar aparılmış və səmərəli nəticələr əldə olunmuşdur. Bunlara Z.Ə.Səmədzadəni, E.İbrahimovu, R.Ə.Balayevi, İ.İbrahimovu, S.Hacıyevi, S.Salahovu, A.Məhərrəmovu, İ.Kərimlini, Ə.Bayramovu, M.Mədətovu, M.Hüseynovu, A.Şəkəraliyevi, A.T.Əhmədovu, B.X.Ataşovu, G.Ə.Gənciyevi, V.Abbasovu, L.Q.Xasiyevanı aid etmək olar. Qərb alimlərindən Jensen J., Rutherford Q., Self R., Ricard R., Kuper R., Subramanian V., Chanq L., eləcə də rus alimlərindən Kiselyov S.B., Krılatıx E.N., Lozvenko L., Maksimova M., Romanova E., Elyanov A.K., Pivovarov Y., Ovcinnikov O.Q., Bəspaxotniy Q.B., Serova E.B., Şpak A. və digərlərinin geniş şəkildə tədqiqatları məlumdur. Bununla yanaşı, bir çox müəlliflər Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olması ilə əlaqədar kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin tədqiqatı üzrə elmi araşdırmalar aparmışlar. Gələcəkdə Azərbaycanın ÜTT-yə üzvlük dövründə kənd təsərrüfatının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi, onun istehsal və resurs potensialından istifadə vəziyyəti haqqında aparılan elmi tədqiqatlara daha çox üstünlük verilməlidir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi ÜTT-nin Azərbaycanın kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi, bu sahənin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə elmi-nəzəri müddəaların və praktiki təkliflərin əsaslandırılmasından ibarətdir.

Aparılan elmi-tədqiqat işinin məqsədlərinə uyğun olaraq tədqiqat işinin əsas vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- Müasir integrasiya münasibətlərinin inkişafına dair elmi-nəzəri baxışların müqayisəli formada araşdırılması;
- ÜTT üzvlüyünə hazırlıq tədbirlərinin və şərtlərinin qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycanın kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafında ÜTT-nin beynəlxalq təcrübəsindən istifadə olunması;
- Azərbaycan ÜTT-yə üzv olarkən onun mövcud istehsal və resurs potensialının necə istifadə olunmasının qiymətləndirilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici ticarət potensialının analitik təhlili;
- aqrar istehsalın rəqabət qabiliyyətinin artırılması imkanları;
- aqrar sahədə idxalın əvəzlənməsi imkanlarının müəyyən olunması və onun reallaşdırılması istiqamətləri;
- ixrac yönümlü kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın predmeti Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olduğu dövrdə onun kənd təsərrüfatının iqtisadi inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsidir.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatıdır.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını Azərbaycan və xarici ölkə iqtisadçılarının bu problemə dair əsərləri, ÜTT sahəsində yerli və xarici siyasətçilərin, mütəxəssislərin materialları, ÜTT-nin analitik hesabatları və Azərbaycan Prezidentinin fərman və sərəncamları, Milli Məclisin müvafiq qanunları, Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarları təşkil edir. Tədqiqat prosesində sistemli təhlil, monoqrafik və statistik iqtisadi tədqiqat üsulları tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, ÜTT-nin statistik məlumatları təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Beynəlxalq iqtisadi integrasiya prosesində respublikamızda kənd təsərrüfatının mövcud problemləri aşkar edilmiş və onların həll olunmasının perspektiv imkanları müəyyən olunmuşdur.
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv ölkələrin kənd təsərrüfatının inkişaf təcrübəsindən səmərəli istifadə olunmasına dair bir sıra təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür;
- Azərbaycanın ÜTT-yə üzv olmaq şərtlərinin səmərəlilik meyarları və prinsipləri müəyyən edilmişdir;
- Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatının inkişaf dinamikası geniş təhlil edilmiş, ona təsir edən amillər müəyyənləşdirilmişdir;
- Respublikamızda kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici ticarət potensialının mövcud vəziyyəti ətraflı təhlil edilmiş və bir sıra mühüm təkliflər verilmişdir;
- Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyə daxil olma ərəfəsində Azərbaycanın kənd təsərrüfatının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə dair mövcud problemlər araşdırılmış və gələcəkdə onların həlli yolları müəyyən edilmişdir;
- Aqrar istehsalın rəqabət qabiliyyətinin artırılması sahəsində təkliflər verilmişdir;
- Respublikamızda aqrar sahədə idxalın əvəzlənməsi imkanları geniş təhlil edilmiş və ixrac yönümlü kənd təsərrüfatı istehsalının prioritet istiqamətləri göstərilmişdir;

- Kənd təsərrüfatı məhsullarının elektron uçot sisteminin yaradılmasına dair tövsiyələr irəli sürülmüşdür;

- Azərbaycan ÜTT-yə daxil olduqdan sonra kənd təsərrüfatının sahə və regionlar üzrə inkişafını və məhsulların dünya bazarına çıxışını təmin etmək məqsədilə Azad ticarət zonalarının yaradılması təklifi irəli sürülmüşdür.

Dissertasiya işinin təcrübi əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticəsi respublikamızın iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, aqrar sahənin inkişafı ÜTT-yə daxil olan ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi və onun tətbiq edilməsinin təşkilindən asılıdır. Tədqiqatın nəticələri ÜTT-a daxil olma çərçivəsində istifadə edilə bilər.

Dissertasiyada irəli sürülən bir sıra müddəalardan tədris prosesində müvafiq mövzularda istifadə etmək olar.

Tədqiqatın nəticələrinin sınaqdan keçirilməsi və istifadə edilməsi.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları Bakı Dövlət Universitetində keçirilən respublika elmi praktiki konfransının (Bakı, 2013 və 2014) materiallarında, “Azərbaycanda kənd təsərrüfatının istehsal və resurs potensialından istifadə vəziyyətinin təhlili” (Bakı, 2013), “Aqrar istehsalın rəqabət qabiliyyətinin artırılması” (Bakı 2015) məqalələrində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat nəticəsində hazırlanmış tövsiyələr və təkliflər Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinə təqdim olunmuş və istifadə üçün qəbul olunmuşdur. (arayış № İSN-X/O-6956 , 23 sentyabr 2015-ci il)

Dissertasiyanın materialları üzrə əldə edilən nəticələr, Respublikada və xaricdə nəşr edilən elmi jurnallarda 9 elmi məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə, 156 adda istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqat işi 159 səhifəni əhatə edir. Burada 22 cədvəl və 1 şəkil verilmişdir

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin öyrənilmə vəziyyəti, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyekt, nəzəri metodoloji əsasları, informasiya bazası, tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti şərh edilir. Tədqiqatın nəticələrinin sınaqdan keçirilməsi və istifadə edilməsi barədə məlumat verilir.

Dissertasiya işinin birinci fəslı **“Beynəlxalq integrasiya şəraitində kənd təsərrüfatının inkişafının elmi-nəzəri problemləri”** adlanır. Bu fəsil integrasiya münasibətlərinin formalaşması və inkişafının nəzəri-metodoloji məsələləri, ÜTT-yə üzv ölkələrlə kənd təsərrüfatının inkişaf təcrübəsi, ÜTT-yə üzvlük şərtlərinin səciyyələndirilməsi və son nəticədə nəzəri baxımdan ÜTT-nin quruluşunu, funksiya və xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə həsr edilmişdir.

Müasir şəraitdə integrasiya münasibətlərinin formalaşması və inkişafının nəzəri aspektləri haqqında tanınmış iqtisadçı alimlərinin fikir və mülahizələri öyrənilib və ümumiləşdirilmişdir.

ÜTT beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində xüsusi bir rola malikdir və o, dünya dövlətləri arasında ticarətin global qaydalarını müəyyənləşdirərək dünya ticarətini tənzimləyən beynəlxalq universal mexanizmdir.

Ölkəmizin ÜTT-yə üzv olmasında əsas məqsəd:

- dünya iqtisadiyyatı sisteminə integrasiya prosesini sürətləndirməkdən;
- ÜTT-yə üzv dövlətlərin verdikləri güzəştlərdən istifadə etməkdən;
- dünya ölkələri ilə ÜTT tərəfindən müəyyən edilmiş ümumi qaydalar əsasında ticarət dövriyyəsinı həyata keçirməkdən;
- ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatlara beynəlxalq təşkilatlar və o cümlədən üzv dövlətlər tərəfindən yardımın artırılmasına nail olmaqdan,
- ÜTT-nin tələblərini tətbiq etdikdən sonra daha çox miqdarda xarici investisiyaları cəlb etməkdən;
- ÜTT-nin mübahisələrin həlli mexanizmindən istifadə etmək hüququnun əldə edilməsindən ibarətdir.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatı üzvlərinin demək olar ki, 2/3-ni inkişaf etməkdə olan ölkələr təşkil edir. ÜTT-yə üzv ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmaq ixrac və idxalı artırmağa, ixrac və idxal istiqamətlərində səmərəli seçim etməyə, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərlə iqtisadi münasibətləri genişləndirməyə, ölkənin milli maraqlarını müdafiə etmək məqsədilə ÜTT-nin imkanlarından istifadə etməyə, beynəlxalq

ticarət qaydalarının hazırlanmasında iştirak etməyə və investisiyaların miqdarını artırmağa imkan verir.

Hal-hazırda ölkəmizdə tənzimləmə, intellektual mülkiyyət və investisiyalar sahəsində elə qanunlar var ki, onlar beynəlxalq standartlara, o cümlədən Ümumdünya Ticarət Təşkilatının tələblərinə cavab vermir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, ÜTT-yə və yaxud digər hər hansı bir beynəlxalq təşkilata üzv olmaq, dövlətin səlahiyyətinin bir hissəsinin könüllü şəkildə həmin beynəlxalq təşkilata verilməsi deməkdir. Belə ki, ÜTT-yə üzv olmaqla Azərbaycan Respublikası gömrük rüsumlarının həddinin müəyyənəşdirilməsi, beynəlxalq ticarətdə qiymətlərin sərbəst təyin edilməsi, ümumiyyətlə xarici iqtisadi siyasəti sərbəst həyata keçirmək sahəsində imkanlarının müəyyən mənada məhdudlaşdırılması ilə bəzi bəzi olacaqdır. Üzvlüyə qəbul edildiyi zaman ölkəmiz ÜTT üzvlərinin milli bazarımıza sərbəst daxil olmasına imkan yaratmalı, gömrük və vergi rüsumlarına yenidən baxmalı və onları ÜTT-nin standartlarına uyğunlaşdırmalı olacaqdır. Bununla da milli bazarımıza keyfiyyətli və bahalı xarici malların axını başlayacaq. Hazırda bizim mallar onlarda rəqabət aparmaq qabiliyyətində olmadığı üçün büdcə gəlirlərinin azalmasına və daxili bazarda qiymətlərin bahalaşaraq dünya qiymətlərinə yaxınlaşmasına səbəb olacaqdır. Deməli, bazarımızı qorumaq üçün əvvəlcədən qabaqlayıcı tədbirlər görülməli, ölkəmizdə istehsal edilən malların keyfiyyətini rəqabətə davamlı səviyyəyə qaldırılmalıdır. Bu uzun sürən bir prosesdir və onu mərhələ-mərhələ həyata keçirmək lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən yeni iqtisadi siyasət strategiyasının əsas prioritetlərindən biri də bundan ibarətdir.

ÜTT-yə üzvlük ölkənin iqtisadiyyatı üçün aşağıdakı üstünlükləri verir:

1. Biznes mühitinin yaxşılaşması və investisiya cəlbi imkanlarının yüksəlməsi.
2. Gömrük və xarici ticarət prosedurlarının daha şəffaf və asan təşkili.
3. Biznes xərclərinin azalması imkanları.
4. Qanunvericilik bazasının təkmilləşməsi.
5. Rəqabət mühitinin formalaşması və inhisarçılığın azalması.
6. İnflyasiyanın səviyyəsinin aşağı düşməsi.
7. Xidmət bazarının inkişafı və investisiyaların artması.
8. İxracın genişlənməsi.
9. Standartların tələblərinə uyğunluğunun daha səmərəli təşkili.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv qəbulu zamanı dövlətləri statusuna görə fərqləndirilir və üzvlüyə qəbul zamanı irəli sürülən şərtlər bu statusla

müəyyən edilir. Bu şərtlərə əsasən tarif güzəştlərinə keçid dövrü və aqrar sahədə ixraca subsidiyaların həcmi daxildir. Kənd təsərrüfatında ixraca subsidiyaların həcminə qoyulan nisbi kvota inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün kənd təsərrüfatı məhsulunun ümumi həcmində 10%-i, inkişaf etmiş ölkələr üzrə isə 5%-i miqdarında verilir. Çünki üzv ölkələrin kənd təsərrüfatına subsidiyaları müxtəlif olduqda, bu ümumi ticarətə mənfi təsir edir.

ÜTT-nin şərtlərinə görə kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyalar yaşıl, sarı və qırmızı zənbilə ayrılırlar.

ÜTT-də aparılan müzakirələr nəticəsində “sarı zənbil” ilə razılaşan ölkələr kənd təsərrüfatı sahəsində qiymətləri müəyyən səviyyədə tənzimləmək və istehsalın həcmi artırmaq üçün subsidiyalar tətbiq etmək hüququna malikdirlər və həmçinin diqqətə almaq lazımdır ki, bu subsidiyalar limitləşdirilir. “De minimis” adlandırılan bu subsidiyalar inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün illik kənd təsərrüfatı məhsul istehsalının 10 faizi həcmindədir və bu rəqəm inkişaf etmiş ölkələr üçün 5 faizədək aşağı düşür. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının “Yardımla bağlı Ümumi Aqreqat Tədbirlər” sazişində göstərilən subsidiyaların ayrıca seçilən bir məhsula deyil, ümumilikdə kənd təsərrüfatı sahəsinə verilməsi göstərilir. Bu da artıq ÜTT-yə üzv olan dövlətlər üçün strateji məhsul anlayışını aradan çıxardır. Belə ki, ölkə ixrac qabiliyyətli hesab etdiyi məhsul istehsalına xüsusi olaraq köməklik edə bilmir.

“Azərbaycanda kənd təsərrüfatının istehsal və resurs potensialından istifadə vəziyyəti” adlanan ikinci fəsildə 2004-2014-cü illər ərzində Azərbaycan Respublikasında Kənd Təsərrüfatının inkişaf dinamikası, istehsal və resurs potensialının qiymətləndirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları xarici ticarətinin mövcud vəziyyəti, ÜTT-yə üzvlüyə hazırlıq tədbirlərinin xarakteristikası məsələləri araşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisinin 42%-i dağlıq və 58%-i düzənlik və yamaclardan ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının ümumi torpaq fondunun kənd təsərrüfatına yararlı sahəsi 4769,7 min hektardır və əkin yerləri bunun 39,5 %-ni təşkil etməklə 1885,6 min hektardır. Çoxillik əkinlər 233,5 min, biçənək və otlaqlar isə 2609,8 min hektar təşkil edir. Ölkəmizin su resursları da məhduddur və onun 30%-i respublikamızın öz ərazisində, yerdə qalan 70%-i isə tranzit suların hesabına formalaşır.

Cədvəl 1-in məlumatlarından göründüyü kimi son illərdə əkin yerlərinin sahəsi dinamik olaraq artmışdır. 2014-cü ildə əkin yerinin sahəsi 1885,6 min ha təşkil edərək 2010-cu ilə nisbətən 42.0 min ha, əhalinin sayı isə 481.9 min nəfər artmışdır. Məhz əkin yerinin yüksəlməsi adambaşına düşən əkin yerini də artırmışdır. Respublikamızın əhalisinin artması nəticəsində kənd

təsərrüfatına yararlı torpaqların qeyri-kənd təsərrüfatı təyinatlı fərdi tikintilərə ayrılması, başqa tərəfdən isə torpaqların şoranlaşması, eroziyası və sairə səbəblərdən hər nəfərə düşən əkin sahəsi azalmağa başlamışdır.

Cədvəl 1.

2006-2014-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının əhalisi və ərazisi və torpaqlardan istifadə göstəriciləri

İllər	Əhali min nəfər	Kənd təsərrüfatına yararlı sahəmin ha	Adambaşına k/t-na yararlı torpaq sahəsi düşür, ha	Əkin yeri min ha	O cümlədən adamba- şına düşür, ha	Çoxillik əkinlər, min ha	Bicənək və otlaqlar, min ha	Məşələr, min ha
2006	8661,1	4756,0	0,55	1795,5	0,21	221,1	2693,6	1037,8
2007	8779,9	4756,5	0,54	1808,4	0,21	224,7	2677,8	1038,8
2008	8897,0	4756,7	0,53	1818,4	0,20	227,5	2669,0	1038,8
2009	8997,6	4757,2	0,53	1832,5	0,20	227,0	2656,2	1039,0
2010	9111,1	4766,8	0,52	1842,7	0,20	227,4	2655,3	1040,7
2011	9235,1	4768,7	0,52	1843,8	0,20	227,2	2655,8	1040,8
2012	9356,5	4768,3	0,51	1855,0	0,20	230,9	2640,6	1040,8
2013	9477,1	4769,8	0,50	1884,3	0,20	230,3	2614,2	1040,2
2014	9593,0	4769,7	0,50	1885,6	0,20	233,5	2609,8	1040,3

Belə ki, 1970-ci ildə hər nəfərə 0,26 ha əkin sahəsi düşürdürsə, 1980-ci ildə bu rəqəm 0,22 ha, 1990-cı ildə 0,22 ha, 2006-cı ildə 0,21 ha, 2014-cü ildə isə 0,20 ha olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı maddi istehsalın sənayedən sonra ikinci ən mühüm sahəsi olmaqla ölkənin iqtisadiyyatında mühüm yer tutur. Belə ki, məşğul əhalinin 36,7 %-i, ümumi daxili məhsulun 5,3 %-i onun payına düşür.

Respublikamızın kənd təsərrüfatında belə uğurlu nəticələrin əldə edilməsi ilk növbədə Prezident Cənab İlham Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında həyata keçirilən aqrar islahatlar əsasında mümkün olmuşdur. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər), “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair” Dövlət Proqramı, “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə” Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər), “2003-2005-ci illərdə Azərbaycan

Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə” Dövlət Proqramı və qəbul edilmiş digər sənədlərdən çıxan vəzifələrin yerinə yetirilməsi, kənd təsərrüfatında çalışan işçilərə və iş adamlarına maliyyə və texniki köməyin göstərilməsi, regionlarda infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi bunun əsas nümunəsidir.

Cədvəl 2.

2004-2014-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatının inkişafının əsas göstəriciləri (faktiki qiymətlərlə, mln. AZN)

	2004	2010	2011	2012	2013	2014
Ümumi məhsul	1572,7	3877,7	4525,2	4844,6	5244,6	5225,8
Əvvəlki ilə nisbətən %	108,4	101,9	116,7	107,0	108,2	99,6
Bitkiçilik	874,2	1999,2	2339,8	2458,2	2629,6	2449,4
Əvvəlki ilə nisbətən %	108,4	0,95	117,0	105,1	107,0	93,1
Heyvandarlıq	697,9	1878,5	2185,4	2386,4	2615,0	2776,4
Əvvəlki ilə nisbətən %	108,4	110,5	116,3	109,2	109,6	106,2
Əsas fondlar	2821,5	5099,8	5271,4	5611,9	5852,3	6509,9
Əvvəlki ilə nisbətən %	102,1	104,8	103,4	106,5	111,6	111,2
Fond tutumu	1,79	1,31	1,16	1,16	1,19	1,24
Fond verimi	0,56	0,76	0,86	0,86	0,84	0,81
Məşğul olanların sayı	1502,7	1720,0	1657,4	1673,8	1677,4	1691,7

Cədvəldən göründüyü kimi, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu son dövrlərdə sürətlə artmışdır. Belə ki, əgər 2004-cü ildə bu rəqəm 1572,7 mln man olmuşdursa, artıq 2014-cü ildə 5225,8 mln man təşkil edərək mütləq ölçüdə artım 3653,1 mln manata çatmışdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasının 2004-2014-cü illər ərzində kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun orta illik artım tempi 12,7% təşkil etmişdir.

Kənd təsərrüfatının bitkiçilik sahəsində də artım dinamikası özünü göstərmişdir. Belə ki, əgər 2004-cü ildə bitkiçilik üzrə 874,2 mln manatlıq məhsul istehsal edilmişdirsə, artıq 2014-cü ildə bu göstərici 2449,4 mln manat təşkil etmiş və mütləq ölçüdə 1575,2 mln man artmışdır. Bitkiçilik məhsullarının kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunda xüsusi çəkisi 48% təşkil etmişdir.

Respublikamızda kənd təsərrüfatının inkişafında bitkiçiliyin əsas hissəsi olan taxılçılıq xüsusi yer tutur. Kənd təsərrüfatının inkişafında

taxılçılıq sahələrinin genişləndirilməsinə, onun müasir texnologiyalarla təchiz olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikası taxıl istehsalına görə Cənubi Qafqaz dövlətləri arasında birinci yer tutur. Tədqiqat işindəki məlumatlardan görüldüyü kimi, taxıl bitkilərinin əkin sahələri 2004-2014-cü illər ərzində artan dinamika üzrə gedərək 2004-cü ildə 814,9 min hektardan 2014-cü ildə 1001,4 min hektara çatmış, mütləq rəqəmlə 186,5 min hektar, yaxud 22,9 faiz artmışdır.

Taxılın əkin sahəsinin artan dinamikası ilə yanaşı taxılın ümumi yığımı da artaraq 2004-cü ildəki 2105,9 min tondan 2014-cü ildə 2322,4 min tona çatmışdır. Taxılın artımı mütləq rəqəmlə 216,5 min ton təşkil etmişdir.

Taxılın əkin sahəsinin və ümumi yığımının artım dinamikasında mənfi cəhətlərdən biri hər hektara düşən məhsul istehsalının miqdarının azalmasıdır. Belə ki, 2014-cü ildə hər hektardan 24,0 sentner məhsul götürülmüşdür ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 3,5 sentner azdır. Tədqiqat işindən görüldüyü kimi 2004-cü illə müqayisədə 2014-cü ildə taxılın əkin sahələrində və istehsal göstəricilərində mühüm irəliləyişlər olmuşdur. Bu müddət ərzində taxılın əkin sahəsi 22,8%, ümumi məhsul istehsalı 10,3% artmışdır. Lakin bununla yanaşı son illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının əkin sahələrinin strukturunda müsbət dəyişikliklər də baş verməmişdir. 2004-2014-cü illər ərzində respublikamızın kənd təsərrüfatında əkin sahələrinin quruluşuna diqqət yetirsək görərik ki, əkin sahələrinin ümumi miqdarında dənli və dənli paxlalı bitkilər üstünlük təşkil edir. Belə ki, 2014-cü ildə 1885,6 min hektar əkin sahəsinin 1001,4 min hektarı, yaxud 53,1%-ni dənli və dənli paxlalı bitkilər, 22,9 min hektarı, yaxud 1,2%-ni pambıq, 1,1 min hektarı, yaxud 0,06-ni tütün, 61,7 min hektarı, yaxud 3,2%-ni kartof, 76,0 min hektarı, yaxud 4,0%-ni tərəvəz, 28,0 min hektarı, yaxud 1,5%-ni bostan bitkiləri təşkil edir.

Tədqiqatlar göstərir ki, kənd təsərrüfatında aparılan islahatlar öz mühüm nəticəsini heyvandarlığın inkişafında göstərmişdir.

Ümumilikdə götürüldükdə heyvandarlıq məhsulları həcmının artımı özəl bölmənin inkişafı və kənd təsərrüfatında aparılan özəlləşdirmə prosesi hesabına baş vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, heyvandarlıq məhsulları istehsalının artımı kiçik şəxsi yardımçı təsərrüfatların hesabına baş vermişdir.

Cədvəl 3-dən görüldüyü kimi 2004-2014-cü illər ərzində hər il mal-qaranın sayı artmağa başlamışdır. Əgər 2004-ci ildə mal-qaranın baş sayı 2241,8 min baş olmuşdursa, artıq 2014-cü ildə bu 2703,3 min baş təşkil etmişdir və 2004-cü illə müqayisədə 20,6% artmışdır.

Cədvəl 3.**2004-2014-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında məhsuldar mal qaranın sayı (min baş)**

İllər	Mal-qara			Qoyun və keçi			Donuz		
	Cəmi	Kənd təsər. müəssisələrinin də.	Fərdi sahibkarlar, ailə və ev təsər.	Cəmi	Kənd təsər. müəssisələrinin də.	Fərdi sahibkarlar, ailə və ev təsər.	Cəmi	Kənd təsər. müəssisələrinin də.	Fərdi sahibkarlar, ailə və ev təsər.
2004	2241,8	17,8	2224,0	7280,1	239,9	7040,2	20,4	5,5	14,9
2005	2315,8	20,6	2295,2	7488,8	253,0	7235,8	22,9	7,9	15,0
2006	2380,0	22,5	2357,5	7698,7	275,8	7422,9	22,9	7,2	15,7
2007	2445,0	23,5	2421,5	7868,4	272,4	7596,0	21,3	6,5	14,8
2008	2511,8	25,8	2486,0	8109,7	282,6	7827,1	18,7	5,2	13,5
2009	2569,6	25,6	2544,0	8276,2	282,1	7993,1	10,3	4,5	5,8
2010	2610,8	27,4	2583,4	9409,9	288,5	9121,4	5,3	1,0	4,3
2011	2613,7	26,9	2586,8	8405,0	244,6	8160,4	6,3	0,7	5,6
2012	2647,9	26,1	2621,8	8474,3	232,6	8241,7	6,1	0,6	5,5
2013	2678,2	30,4	2647,8	8569,4	224,1	8345,3	6,5	0,6	5,9
2014	2703,3	30,7	2672,6	8630,5	225,7	8404,8	6,7	0,6	6,1

Ümumilikdə götürüldükdə heyvandarlıq məhsulları həcmının artımı özəl bölmənin inkişafı və kənd təsərrüfatında aparılan özəlləşdirmə prosesi hesabına baş vermişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, heyvandarlıq məhsulları istehsalının artımı kiçik şəxsi yardımçı təsərrüfatların hesabına baş vermişdir.

Ölkəmizin kənd təsərrüfatında həyata keçirilən islahatlar ilk növbədə əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsinə və əhalinin həyat səviyyəsinin artırılmasına səbəb olmuşdur. Bu nöqtəyi-nəzərdən “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair” Dövlət Proqramında taxıl istehsalının ildə 2,8 mln. tona, ət istehsalının 340 min tona, süd və süd məhsullarının 2,4 mln. tona, sənaye üsulu ilə quş ət istehsalının 80 min tona, kartof istehsalının 1,2 mln. tona, bostan bitkiləri və tərəvəz istehsalının 1,72 mln. tona çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

2014-ci ilin məlumatlarına əsasən ölkəmiz dünyanın 155-dən çox ölkəsi ilə 31016,3 mln ABŞ dolları həcmində beynəlxalq ticarət əlaqəsində

olmuşdur və bu, hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatının dünyaya açıldığını göstərən mühüm amillərdən biridir. Lakin Azərbaycanın xarici-ticarət əlaqəsində bir sıra mənfi cəhətlər mövcuddur. Onlardan ilk yeri xarici-ticarət dövriyyəsinin böyük bir hissəsini neft və neft mənşəli məhsulların təşkil etməsi tutur. Belə ki, 2014-cü ildə 21,8 mlrd ABŞ dolları həcmində mal ixrac olunmuşdur ki, bunun da 20,1 mlrd manatını, yaxud 92,2% neft sektoru, 1,7 mlrd manatını, yaxud 7,8 % qeyri-neft sektoru məhsulları təşkil etmişdir. Belə bir vəziyyət Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatında hələ də öz yerini tuta bilməməsi ilə bağlıdır. Bu, gələcəkdə təkcə ölkənin xarici ticarəti üçün deyil, həm də bütövlükdə ölkənin iqtisadiyyatı üçün təhlükə yarada bilər. Bu problemlərin həllində Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 1991-ci il ilə müqayisədə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi 2013-cü ildə 7,7 dəfə artmışdır. Belə ki, 1991-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsi 4002,2 mln ABŞ dolları olduğu halda, 2014-cü ildə bu rəqəm 31016,3 mln ABŞ dolları olmuşdur. Belə ki, 2003-cü ildə Respublikamızın xarici ticarət dövriyyəsi 5216,6 mln ABŞ dolları, 2004-cü ildə - 7131,4 mln ABŞ dolları, 2005-ci ildə - 8558,4 mln ABŞ dolları, 2006-cı ildə - 11638,9 mln ABŞ dolları, 2011-ci ildə - 36326,9 mln ABŞ dolları, 2012-ci ildə - 33560,8 mln ABŞ dolları və 2013-cü ildə isə 34687,9 mln, 2014-cü ildə isə 31016,3 mln ABŞ dolları olmuşdur. 2003-cü ildən başlayaraq Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi artan dinamika ilə xarakterizə olunur. 2014-cü ildəki xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 2003-cü il ilə müqayisədə 25799,7 mln ABŞ dolları çox olmuşdur.

2014-cü ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici ticarət dövriyyəsi 2008-ci il illə müqayisədə 168,1 mln ABŞ dolları, yaxud 16,4 % artaraq 1189,4 mln ABŞ dolları olmuşdur. Kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici ticarət dövriyyəsinin artım tempi 2010-cu ildə - 23,1%, 2011-ci ildə - 11,8%, 2012-ci ildə - 6,4%, 2013-cü ildə isə 2,6% olmuşdur.

Cədvəl 4.

2008-2014-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsinin əmtəə strukturu
(mln ABŞ dolları , %)

Mal qrupları	2008		2010		2011		2012		2013		2014	
	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%
CƏMİ:	1021,3	100,0	996,4	100,0	1176,5	100,0	1251,6	100,0	1284,3	100,0	1189,4	100,0
Diri heyvanlar və heyvan mənşəli məhsullar	52,7	5,1	86,7	8,7	119,3	10,1	114,4	9,1	130,7	10,2	152,9	12,9
Bitki mənşəli məhsullar	771,7	75,6	627,8	63,0	788,4	67,0	808,2	64,6	850,2	66,2	758,1	63,7
Heyvan və ya bitki mənşəli piylər və yağlar	196,9	19,3	281,9	28,3	268,8	22,9	329,0	26,3	303,4	23,6	278,4	23,4

Cədvəldə verilən məlumatların təhlilindən aydın olur ki, Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsində bitki mənşəli məhsulların dövriyyəsi üstünlük təşkil edir. Bitki mənşəli məhsulların ticarət dövriyyəsi **2008-ci ildə 771,7 mln ABŞ dolları, yaxud 75,6%, 2010-cu ildə 627,8 mln ABŞ dolları, yaxud 63,0%, 2011-ci ildə 788,4 mln ABŞ dolları, yaxud 67,0%, 2012-ci ildə 808,2 mln ABŞ dolları, yaxud 64,6%, 2013-cü ildə 850,2 mln ABŞ dolları, yaxud 66,2%, 2014-cü ildə isə 758,1 mln ABŞ dolları, yaxud 63,7% təşkil etmişdir.** Dirli heyvanlar və heyvan mənşəli məhsulların ticarət dövriyyəsi **2014-cü ildə 2008-ci ilə nisbətən 2,9 dəfə artaraq 152,9 mln manat təşkil etmişdir.** Kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsinin əmtəə strukturunda diri heyvanlar və heyvan mənşəli məhsullar 2008-ci ildə 5,1% dən artaraq 2014-cü ildə 12,9 % təşkil etmişdir. Bu illər ərzində bitki mənşəli məhsulların xüsusi çəkisi 2008-ci ildə 75,6% dən azalaq, 2014-cü ildə 63,7% təşkil etmişdir.

Yuxarıda qeyd edilən təhlildən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsinin əmtəə strukturunda tədricən optimal ölçülərin yaranması əlamətləri görünür.

Cədvəl 5.

2008-2014-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsinin idxal və ixracının strukturu (mln ABŞ dolları, %)

	2008		2011		2012		2013		2014	
	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%	Ticarət dövriyyəsi	%
Cəmi:	1021,3	100,0	1176,5	100,0	1251,6	100,0	1284,3	100,0	1189,4	100,0
İdxal	644,5	63,1	733,3	62,3	721,1	57,6	752,8	58,6	664,7	55,9
İxrac	376,7	36,9	443,2	37,7	530,5	42,4	531,4	41,4	524,7	44,1
Saldo	-267,8	-	-290,1	-	-190,6	-	-221,4	-	-139,9	-

Göründüyü kimi, kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici ticarət dövriyyəsinin əmtəə strukturunda hələ də ölkəmizə idxal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının payı yüksəkdir. Belə ki, 2008-ci ildə bu rəqəm 63,1%, 2009-cu ildə - 55,9%, 2010-cü ildə - 61,9%, 2012-ci ildə - 57,6%, 2013-cü ildə 58,6%, 2014-cü ildə isə 55,9% təşkil etmişdir. Həmin illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı müvafiq olaraq 2008-ci ildə - 36,9%, 2009-cu ildə - 44,1%, 2010-cu ildə - 38,1%, 2011-ci ildə - 37,7%, 2012-ci ildə - 42,4%, 2013-cü ildə 41,4%, 2014-cü ildə isə 44,1% təşkil etmişdir. Son illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracında artım müşahidə olunmuş və 2014-cü ildə onun xüsusi çəkisi artaraq 44,1%-ə çatmışdır.

Azərbaycan Respublikasının xarici-ticarət dövriyyəsinin quruluşunda kənd təsərrüfatı məhsullarının payı son illərdə artmağa başlamışdır. Belə ki, 2008-ci ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarət dövriyyəsi ümumi ticarət dövriyyəsinin 1,8%-ni təşkil etdiyi halda, artıq 2013-cü ildə 3,7%-ni təşkil etmişdir. Müqayisə üçün deyək ki, dünyanın aparıcı ölkələrində bu rəqəm bir neçə dəfə çoxdur.

Hesablamalar göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsində hələ də mənfi saldo qalmaqdadır.

Belə ki, 2008-ci ildə kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici-ticarət dövriyyəsinin idxal və ixracı arasında 267,8 mln ABŞ dolları, 2009-cu ildə - 94,9 mln ABŞ dolları, 2010-cu ildə - 238,2 mln ABŞ dolları, 2011-ci ildə - 290,1mln ABŞ dolları, 2012-ci ildə - 190,6 mln ABŞ dolları, 2013-cü ildə 221,4 mln ABŞ dolları, 2014-cü ildə isə 139,9 mln ABŞ dolları həcmində mənfəəti saldı olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etməsi, onun iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası xarici-ticarət əlaqələrinin artmasına təkan vermişdir. Müstəqilliyin ilk dövrlərində ölkənin xarici ticarətinin strukturu dəyişikliyə məruz qaldığı kimi, ticarət tərəfdaşlarının da tərkibi dəyişmişdir. Belə ki, ölkəmizin ticarət tərəfdaşlarının sayı 1997-ci ildə 84, 1999-cu ildə - 121 ölkə olmuşdursa, 2014-cü ildə onların sayı 155-ə çatmış, ticarət dövriyyəsinin həcmi isə 31,0 mlrd ABŞ dolları miqdarında olmuşdur. Əvvəllər ölkəmizin əsas ticarət tərəfdaşları MDB ölkələri idisə, indi bu nisbət Avropa ölkələrinin xeyrinə dəyişib və 2014-cü ildə 31,0 mlrd ABŞ dolları həcmində xarici ticarət dövriyyəsinin 28.1 mlrd ABŞ dollarını, yaxud 90,6%-nı digər ölkələr təşkil etmişdir.

Dissertasiyaışının üçüncü fəslı “Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlük dövründə kənd təsərrüfatının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi” adlanır. Burada aqrar istehsalın rəqabət qabiliyyətinin artırılması, idxalın əvəzləndirilməsi imkanlarının reallaşdırılması və ixrac yönümlü kənd təsərrüfatının inkişaf istiqamətləri şərh edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev regionların iqtisadi inkişafı üzrə konfransda Azərbaycanın ÜTT-yə daxil olması haqqında demişdir: “Hər bir ölkə öz bazarını qorumalıdır və Azərbaycan da bu yolla gedir. Biz əvvəlcə öz fermer və şirkətlərimizə şərait yaratmalıyıq. Biz öz bazarımızı keyfiyyətsiz, ucuz əmtəələrin daxil olması üçün başqa cür açma bilmərik, belə olsa yerli istehsal ölər, fermerlər əziyyət çəkər. Azərbaycan ÜTT-nin üzvü olacaq, amma bunun nə vaxt olmasını Azərbaycan özü həll edəcək. Azərbaycan ÜTT-yə kənd təsərrüfatı və sənaye ixrac yönli olanda daxil olacaq”. Azərbaycan Respublikasının ÜTT-yə daxil olması ölkə ərzaq bazarını xarici əmtəələr üçün daha açıq edəcək. Bu isə yerli kənd təsərrüfatı müəssisələrini əhəmiyyətli müqayisəli üstünlüklərə malik olan Avstraliya, Argentina, Braziliya, o cümlədən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarını

yüksək dövlət dəstəyinin olduğu ABŞ və Avropa İttifaqı ölkələrinin kənd təsərrüfatı məhsulları ilə rəqabət aparmağa məcbur edəcək. ÜTT-yə ABŞ və Avropa İttifaqı ölkələri daxildir ki, burada Azərbaycan ilə müqayisədə kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi çox böyükdür.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması məsələlərini həll etmək üçün idxalın yerli mallarla əvəzlənməsini təmin etmək və ixrac potensialını artırmaq məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirmək lazımdır. Bu tədbirlərə aşağıdakılar aiddir:

- idxalın əvəz edilməsini təmin etmək məqsədi ilə düşünülmüş protekcionista siyasətin aparılması üzrə dövlət tədbirlərinin hazırlanması;
- kənd təsərrüfatı müəssisələrinin modernləşdirilməsi üçün prioritetlərin ardıcıl düzülməsi;
- emal, daşıma və saxlanılma mərhələlərində kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyət və təhlükəsizlik göstəricilərinə integral nəzarət sistemi və müasir idarəetmə metodlarının tətbiq edilməsi;
- biotexnologiyaların, məhsul itkisinin azaldılması ilə onun daha səmərəli emalının qapalı dövr texnologiyalarının tətbiq edilməsi;
- bütün kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətli və təhlükəsiz saxlanılmasına imkan verən tara ilə təmin edilməsi, məhsulun saxlanılması müddətini uzadan antimikrob əlavəli yeni tara materiallarını yaradılması və istehsalat tətbiq edilməsi;
- innovasiyalı iqtisadiyyatın tələblərini nəzərə alan müasir ixtisaslı sənaye-istehsal personalının hazırlanması.

Bütövlükdə aqrar sahədə tətbiq edilən tədbirlər kənd təsərrüfatında sahibkarlar üçün əlverişli fəaliyyət şəraitinin yaradılmasına, fermerlərin qazancının artırılmasına və rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına yönəlib. Belə ki, aqrar sahədə məhsul istehsalçıların 2001-ci ildən torpaq vergisi istisna olunmaqla başqa vergilərdən azad olunması vaxtı 2018-ci ilin axırına qədər uzadılıb. Tətbiq edilən bu tədbirlər nəticəsində kənd təsərrüfatı sahəsindəki, sahibkarların bu illər ərzində dövlət büdcəsinə ödəməli olduqları 1500 mln. manatdan artıq vəsait fermerlərin öz sərəncamlarında qalaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına yönəlib. Kənd təsərrüfatı xərclərinə 2015-ci il dövlət büdcəsindən 596,2 mln manat və ya 2014-cü il ilə müqayisədə 33,3 mln manat və yaxud

5,9%, 2013-cü ilin faktiki icra göstəricisinə nisbətən 108,3 mln manat və ya 22,2% çox vəsait ayrılmışdır. Kənd təsərrüfatı xərclərinin 2015-ci il dövlət büdcəsi xərclərində xüsusi çəkisi 2,8% təşkil edəcəkdir.

Cədvəl 6-nın məlumatlarından görünür ki, 2008-2014-cü illər ərzində kənd təsərrüfatı istehsalçılara bütövlükdə 726,3 mln manat subsidiya verilmişdir. 2014-cü ildə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına 107,2 mln manat subsidiya verilmişdir ki, bu da 2008-ci il ilə müqayisədə 12,9 mln manat, yaxud 13,4% çoxdur.

Cədvəl 6.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına verilən subsidiyalar 2008-2014-cü illərdə, (min man)

Adı	İllər							CƏMİ:
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Yanacaq və motor yağlarına görə (1 ha üçün 40 man)	53,7	59,8	55,5	52,7	56,7	57,4	51,8	387.6
Buğda və çəltik səpinə görə (1 hektar üçün əlavə 40 man)	29,6	22,9	23,4	25,1	24,8	20,1	17,0	162.9
Mineral gübrəyə görə (1 ha əkin sahəsi üçün satılan mineral gübrənin dəyərinin yuxarı həddi (50 və 80 man)	6,7	6,5	24,5	12,1	20,1	22,8	32,5	125.2
I və II reproduksiya toxumlara görə (satılan məhsula görə təsdiq edilmiş cədvəl üzrə)	3,7	4,6	5,9	5,8	12,3	7,3	5,0	44.6
Elmi-tədqiqat təşkilatlarına orijinal superelit toxumlara çəkilən xərclərin ödənilməsinə görə (1kq toxum və 1 tinqin istehsalına çəkilən xərclər)	0,6	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	6.0
CƏMİ:	94,3	94,7	110,2	96,6	114,8	108,5	107,2	726,3

Müqayisə edilən illər ərzində aqrar bölmə məhsulları istehsalçılarına yənacaq və motor yağlarına görə 387,6 mln manat, buğda və çəltik səpininə görə 162,9 mln manat, mineral gübrələr üçün 125,2 mln manat, I və II reproduksiya toxumlarına görə 44,6 mln manat subsidiya verilmişdir.

Azərbaycanda fermerlərə birbaşa dövlət köməyinin büdcə xərclərində payı 2014-cü ildə 0,5% təşkil etmişdir. Ümumiyyətlə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq və ətraf mühitin mühafizə xərclərinin 2015-ci il dövlət büdcəsi xərclərindəki payı 2,8% olmuşdur. Kənd təsərrüfatı xərclərinə 2015-ci ildə dövlət büdcəsindən 596,2 mln manat və ya 2014-cü il ilə müqayisədə 33,3 mln manat və yaxud 5,9%, 2013-cü ilin faktiki icra göstəricisinə nisbətən 108,3 mln manat və ya 22,2% çox vəsait ayrılmışdır.

Azərbaycanda hər 1000,0 hektar əkin sahəsinə 13,9 ədəd traktor və hər 1000,0 hektar taxıl sahəsinə 2,1 ədəd kombayn düşür. Müqayisə üçün deyək ki, 1000,0 hektar əkin sahəsinə düşən traktorların sayı Almaniyada 65 ədəd, İsraildə isə 70 ədəd təşkil edir. 1000,0 hektar taxıl sahəsinə düşən kombaynların sayı isə Avropa ölkələri üzrə orta göstərici olaraq 10-12 ədəd təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasında aqrar bölmədə məhsuldarlıq səviyyəsinin artırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Son illərdə Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatında əmək məhsuldarlığı səviyyəsi artmışdır. Belə ki, 2014-cü ildə kənd təsərrüfatında əmək məhsuldarlığının səviyyəsi təxminən 1537 man təşkil edir və 2008-ci il ilə müqayisədə bu rəqəm 502,8 manat, yaxud 48,7% çoxdur. Kənd təsərrüfatında əmək məhsuldarlığının səviyyəsi son illərdə dinamik olaraq yüksəlmişdir. Dünyanın kənd təsərrüfatı sahəsində inkişaf etmiş ölkələrində (məsələn, Niderland, ABŞ və s.) əmək məhsuldarlığının səviyyəsi göstəricisi 100,0 min ABŞ dollarından çox olmuşdur.

İqtisadi inkişaf üçün ixrac məhsullarından həddindən artıq istifadə edilməsi ölkə iqtisadiyyatı üçün bir sıra risklərlə əlaqədardır. Belə ki, milli iqtisadiyyatın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdən və ixracatçı ölkələrin xarici-iqtisadi siyasətdən asılılığı artır, xarici əməkdaş ölkələrin standartlarına və tələblərinə keçid təhlükəsi yaradır, ölkənin öz elmi-texniki bazasını itirmək təhlükəsi yaranır və əhəlinin məşğulluq səviyyəsini artırmaq üzrə ölkə iqtisadiyyatının

potensialı azalır. İdxal məhsullarının yerli məhsullarla əvəz edilməsinin səmərəliliyi ondan ibarətdir ki, bu strategiya yerli məhsullardan istifadə etməyə, baha və uyğun olmayan bir çox idxal məhsullarından imtina etməyə, milli iqtisadiyyatı sabit və innovativ etməyə, elmi-tədqiqat və layihə-konstruktor işlərində dünya standartlarına keçməyə, yerli iş qüvvəsinə, xammala və məhsula əlavə tələbat yaranmasına köməklik və imkan verir.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən Azərbaycan Respublikası özünün ərzaq tələbatının 50%-dən çoxunu idxal hesabına təmin edir. Hazırda Azərbaycan Respublikası özünü mal əti ilə 87%, qoyun əti ilə 97%, quş əti ilə 98%, yumurta ilə 100%, süd və süd məhsulları ilə 76%, kartof ilə 90%, üzüm ilə 98%, bostan məhsulları ilə 100% təmin edir. Meyvə və giləmeyvə 120%, tərəvəz isə 103,0% səviyyəsindədir. Bununla yanaşı hələ taxıl ilə təminat 60%, bitki yağları ilə təminat 77%, kərə yağı ilə təminat isə 52%-dir.

Azərbaycan Respublikasının əhalisi hər il orta hesabla 120-130 min nəfər və ya 1,2 - 1,3% artır. Belə yüksək artımı yerli istehsal hesabına, kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalından asılılığı azaltmaqdan, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini möhkəmləndirməkdən, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac imkanlarını genişləndirməkdən ötrü aqrar sahədə innovasiyalı inkişafa əsaslanan islahatların yeni mərhələsi başlamalıdır. Bu mərhələnin xarakterik xüsusiyyəti orta perspektivdə Azərbaycanın kənd təsərrüfatının innovasiyalı inkişaf yoluna keçməsi sayəsində aqrar bölməni iqtisadiyyatın aparıcı sahəsinə çevirməkdən ibarətdir. Bu məsələlər ümumi şəkildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında öz əksini tapıb. Bu konsepsiyada göstərilir ki, “qeyri-neft sənayesinin inkişafı və ərzaq təhlükəsizliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sahələrdən biri kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına xüsusi diqqət yetiriləcək, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə mövcud aqroemal müəssisələrinin istehsal gücünün artırılması və yeni belə müəssisələrin yaradılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçiriləcəkdir”. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi potensialı imkan verir ki, innovasiyalı inkişaf modelinə keçmək və Üçüncü Regional İnkişaf Proqramında nəzərdə tutulan tədbirləri sistemli şəkildə həyata keçirməklə kənd təsərrüfatı

məhsullarının əksəriyyətinin istehsal səviyyəsini ölkə daxilində yerli tələbatı tam ödəmək səviyyəsinə çatdırmaq və həm də əlavə olaraq xarici bazara da lazımı miqdarda məhsul çıxarmaq mümkün olsun.

Kənd təsərrüfatı sahəsində idxalın yerli məhsullarla əvəz edilməsi və ərzaq məhsulları istehsalı sahəsində ölkəmizin milli maraqlarının qorunması üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirmək lazımdır:

- Respublikamızda rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının zəruri səviyyəsini təmin etmək;

- Respublikada istehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətinin dövlət standartları sisteminin tələblərinə uyğun olmasının təmin edilməsi və əhalinin zəruri dolanışıq minimumunun yerli istehsal hesabına təmin edilməsi;

- Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişafı, ixracın artımı ilk növbədə vergi mexanizmi vasitəsilə nizamlanmalı, vergiqoymanın optimal mexanizmi yaradılmalıdır;

- Kənd təsərrüfatı sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətini gücləndirmək, aqrar məhsul istehsalının həcmi artırmaq məqsədilə hökumət tərəfindən əlverişli vergi, kredit və sığorta siyasəti həyata keçirilməlidir;

- Kənd təsərrüfatında təminatlı qiymətlər formalaşdırılmalıdır.

Aqrar bölmə Azərbaycan Respublikası üçün geniş çeşidli məhsullar istehsal etməklə bu sahədə böyük ixrac potensialının olduğunu göstərir. Təsadüfi deyildir ki, 2013-cü ildə ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı 2008-ci il ilə müqayisədə 41,1% artmış və kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunda onun xüsusi çəkisi 7,9% olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı sahəsinin maddi-texniki bazasını gücləndirmək və burada xidmətlərin səviyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün aşağıdakı tədbirlərin üstünlüyü təmin edilməlidir:

- aqrar-sahə məhsullarının uzunmüddətli saxlanması təmin etmək, məhsul itkisini minimallaşdırmaq üçün rayonlarda soyuducu anbarların, elevatorların tikintisinin davam etdirilməsi;

- rayon, qəsəbə və kəndlərdə baytarlıq idarə və məntəqələrinin, zona laboratoriyaları və sərhəd baytar nəzarəti məntəqələrinin və s. bu kimi xidmət məntəqələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi sahəsində tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsi;

- aqrar sahə məhsullarının istehsalı, satışı, tədarükü ilə məşğul olan kooperativlərin təşkil edilməsi;

- respublikamızda və xarici ölkələrdə kənd təsərrüfatının tələblərinə cavab verən ixtisaslı kadrların hazırlanması yönündə görülən işlərin artırılması.

Dissertasiya işinin sonunda aparılan tədqiqat işinin nəticələri ümumiləşdirilərək müvafiq tövsiyə və təkliflər verilmişdir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları dərc olunmuş aşağıdakı elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycanda kənd təsərrüfatının istehsal və resurs potensialından istifadə vəziyyətinin təhlili. Odlar Yurdu Universitetinin elmi və pedaqoji xəbərləri, № 37, 2013. Səh. 53-60

2. Aqrar sahədə iqtisadi inkişaf və onun təmin edilməsi mexanizmi. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Xəbərləri, 2013. Səh. 94-102

3. Kənd təsərrüfatının istehsal və resurs potensialı. “Heydər Əliyev -90” Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illik yubileyi ilə əlaqədar elmi-praktik konfrans. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Dövlət Univesiteti, 2013. Səh. 264-266

4. Влияние БТО на развитие сельского хозяйства. Dövlət idarəçiliyi, nəzəriyyə və təcrübə. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçiliyi Akademiyası, № 46, 2014. Səh. 265-271

5. Вопросы интеграции Азербайджанской экономики (сельскохозяйственного сектора) в Всемирной Торговой Организации. The Caucasus and the world, International Scientific Journal № 17, 2014. Səh. 84-88

6. Aqrar bazarın tənzimlənməsi məsələləri. “Geoiqtisadiyyat və geosiyasətin qarşılıqlı təsiri” mövzusunda elmi-praktiki konfransı. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Dövlət Univesiteti, 2014. Səh. 16-19

7. İxrac yönümlü kənd təsərrüfatının inkişafı istiqamətləri. Beynəlxalq hüquq və integrasiya problemləri. Elmi-analitik və praktiki jurnal, № 4 (40), 2014. Səh. 426-435

8. Aqrar istehsalın rəqabət qabiliyyətinin artırılması. AMEA-nın Xəbərləri, İqtisadiyyat seriyası. AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, 2015.

9. Azərbaycanda son illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici ticarətinin mövcud vəziyyəti. AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu Elmi əsərləri, 2016, №5

Алиев Агшин Вугар оглы
Оценка влияния ВТО на экономическое развитие сельского хозяйства Азербайджанской Республики
(на основе материалов аграрной отрасли)

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность темы диссертации, характеризуется степень изученности проблемы, ставятся цель и задачи, раскрывается научная новизна исследования, обосновывается практическая значимость работы, а также даны сведения об апробации результатов исследований и их внедрении.

Первая глава диссертации называется «Научно-теоретические проблемы развития сельского хозяйства в условиях международной интеграции». В данной главе исследованы теоретические и методологические вопросы формирования и развития международных интеграционных отношений, практика развития сельского хозяйства членов стран ВТО, проанализированы условия членства ВТО.

Вторая глава диссертации называется «Состояние использования производственного и ресурсного потенциала сельского хозяйства Азербайджана». В этой главе всесторонне исследованы современное состояние и тенденции развития сельского хозяйства, проанализированы производственно-хозяйственная деятельность аграрной сферы и современное состояние внешней торговли продукции сельского хозяйства, а также исследованы вопросы характеристики подготовительных мероприятий членства ВТО.

Третья глава диссертации называется «Повышение экономической эффективности сельского хозяйства во время членства ВТО». В третьей главе всесторонне анализируются проблемы конкурентоспособности в аграрном производстве и даны конкретные предложения по повышению конкурентоспособности аграрного производства во время членства ВТО.

В заключительной части диссертации сформулированы выводы, предложения и рекомендации, имеющие научное и практическое значение.

Aliyev Agshin Vugar

**Evaluation of the impact of the WTO on the economic development of
agriculture of the Republic of Azerbaijan
(On the basis of the agricultural sector)
SUMMARY**

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

In the introduction the relevance of the topic of the dissertation is characterized by a degree of scrutiny of the problem, aims and objectives, reveals scientific novelty of the research, substantiates the practical importance of work and provides information about testing results of research and their implementation.

The first chapter of the thesis is called "Scientific-theoretical problems of agricultural development in the conditions of international integration." This chapter investigates the theoretical and methodological issues of formation and development of international integration relations, the practice of agricultural development of WTO member countries and analyses the conditions of membership of the WTO.

The second chapter is called "The condition of use of production and resource potential of agriculture in Azerbaijan." This chapter thoroughly investigates the current state and development trends of agricultural production and analyzes the economic activity of the agrarian sector and the current state of foreign trade of agricultural products, as well as the characteristics of the studied questions of WTO membership preparations.

The third chapter of the dissertation is called "Increase of economic efficiency of agriculture during the WTO membership." This chapter thoroughly analyzes the problems of competitiveness in agricultural production and gives concrete suggestions to improve the competitiveness of agricultural production during the WTO membership.

The final part of the thesis consists of conclusions, suggestions and recommendations which have scientific and practical significance.

Kagız formatı 60x84, 1/16
Kagız № 1, çap vərəqi 1,5
Sifariş № 230, tiraj 100 ədəd

ADNA-nın mətbəəsi
Bakı, Azadlıq pr., 20

**МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АГРАРНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

АЛИЕВ АГШИН ВУГАР ОГЛЫ

**ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ВТО НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

(на основе материалов аграрной отрасли)

5312.01 – “Экономика отрасли”

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора

философии по экономике

Гянджа – 2015